

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

мавзусидаги Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

МАТЕРИАЛАРИ

БУХОРО – 2021

Илмий – амалий анжуман Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфидаги олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида 2021 йилдаги Республика миқёсида ўтказиладиган илмий ва илмий-техник анжуманлар режасига кўра Бухоро давлат университетидида 2021 йилнинг 8 октябр куни “**Жаҳон тарихининг долзарб муаммолари**” мавзусида Республика миқёсида илмий-амалий анжумани белгиланган тадбирларни амалга ошириш мақсадида ўтказилди.

МАСЪУЛ МУҲАРРИР:

Ҳайитов Ш.А. – БухДУ профессори, тарих фанлари доктори

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Бухоро давлат университети ректори,
иктисод фанлари доктори , профессор

О.Х.Ҳамидов

Тарих ва маданий мерос факультети декани в.в.б.

Ж.Р.Жўраев

Жаҳон тарихи кафедраси мудири, тарих
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

О.Р.Рашидов

Жаҳон тарихи кафедраси доценти,
тарих фанлари номзоди

К.Ж.Рахмонов

Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси, (PhD)

М.З.Орзиев

Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси, (PhD)

Б.Н.Ризаев

Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси, (PhD)

Ж.Ш.Ҳайитов

Тўплаб нашрга тайёрловчилар:

К.Ж.Рахмонов - Жаҳон тарихи кафедраси доценти,
тарих фанлари номзоди

Ш.М.Мирзоев - Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси

Илмий-амалий анжуман материалларида чоп этилаётган мақола ва тезислардаги матн, манба ва адабиётлар учун муаллифларнинг ўзлари масъулдирлар

маданий ва сиёсий марказлар), ўн минглаб вилоятлар, округлар, штатлар, провинциялар, туманлар, ороллар ва турли худудлар ҳамда бошқа маъмурий бирликлар ҳақидаги энг янги маълумотлар мавжудлигига гувоҳ бўлади. Китобда айрим давлатлар (Россия, Грузия, Украина ҳамда шу каби мамлакатлар) ҳудуди ва аҳолиси ҳақидаги маълумотлар ҳуқуқшунослар тили билан айтганда де-юре ва де-факто шаклида келтирилди. *Де-юре* – муайян давлат ҳудуди ёки аҳолисининг қонунчиликда кўрсатилган расмий миқдори бўлса, *де-факто* – муайян давлат ҳудуди ёки аҳолисининг амалда мавжуд миқдори ҳисобланади.

BUXOROLIK O'RTA ASR ISLOM SHUNOS OLIMLAR

Rajabov Oybek

BuxDU, o'qituvchi

Buxoro tarixi uch ming yilga borib taqaluvchi, VIII-XII asrlarda jahon tamadduniga ulkan hissa qo'shgan davlat poytaxti, Movarounnahr uzra islom nurini baland sochgan minora, ilm-fan, dinu-diyonat, madaniyat va ma'rifat markazi bo'lib kelgan sharif shaharlardan biri hisoblanadi.

Qubbatul Islom degan unvonga sazovor bo'lgan ko'hna va boqiy Buxoro zaminida ko'plab ilm-fan peshvolari dunyoga kelgan. Bu tabarruk maskan o'rta asrlarda ilm maskani sifatida dovrug'i jahonga taraldi²⁷⁵. VIII asrning boshlarida butun Movarounnahrda bo'lgani kabi, Buxoroda ham islom dini va madaniyati, islomiy ilmlar rivojlandi. Masjidu madrasalar barpo etilib, diniy urfon, dunyoviy ilmlar chuqur o'rgatila boshlandi. O'z zamonasida musulmon olamida islomshunos olimu-allomalar yetishib chiqdiki, ularning ilmu-hikmati hali hanuz dunyo ahlini hayratga solib kelmoqda. Buxoroning qadim go'shalaridan bo'lgan Xunbun qishlog'idan ham shunday fozil shaxslar, muhaddis olimlar yetishib chiqqanligi tarixiy manbalarda qayd etib o'tilgan.

Imom Abdulkarim as-Sam'oniyning guvohlik berishicha²⁷⁶, Buxoro va Jondor atrofidagi qishloqlardan yuzlab olimu-fozil kishilar yetishib chiqqan. Jumladan, Abul

²⁷⁵ Бендриков К.Е. Очерки по истории народного образования в Туркестане (1865-1924).–М., 1960.–С.14.

²⁷⁶ Абдулкарим ас – Самъоний. Насабнома (ал-Ансоб). (VIII-XII асрда яшаган Ўзбекистонлик олимлар ҳақида маълумот). Т., 2017.

Qosim Vosil ibn Hamza al-Xunbuniy Xuminda yashab o'tgan allomalardan biri, o'z zamonasida islom madaniyati va tarixini chuqur o'rgangan olimlardan, payg'ambarimiz Muhammad sallollohu alayhi vasallam tomonlaridan insho qilingan hamda og'izdan-og'izga ko'chib kelayotgan hadislarni to'plash ilmi bilan shug'ullangan, bu maqomotda katta sharafiga ega bo'lgan shaxslardan hisoblanadi. Allomaning dovrug'i atrof shaharlarda ham mashhurligi "Nasabnoma"da keltiriladi. Xatib Bog'dodiyning "Bag'dod tarixi" asarida keltirilishicha bu muhaddisning "Hadislari ko'p va yaxshidur". Demak, Buxoroning ulug' allomalaridan sanalmish Abul Qosim Vosil ibn Hamza al-Xunbuniy Buxoroi sharifda mashhur bo'lgan Abdulkarim Gulobodiydan va yana bir nechta buxorolik fozillardan ham ta'lim olganlar. Ammo, allomaning yozib qoldirgan hadisi komillari bizgacha yetib kelmagan. Alloma hijriy 467, milodiy 1076 yilda o'z qishlog'i Xunbunda vafot etgan va shu hududdagi tepalik pastidagi qabristonda dafn etilgan²⁷⁷.

Buxorodan qadimiyroq va obod qishloqlardan sanalmish Torob, ayniqsa Buxorxudotlar hukmronligi davrida ravnaq topgan. Butun Buxoroda bo'lgani singari Torobda ham ilm va ma'rifat taraqqiy etgan. Qur'oni karimni yodlash, qiroat bilan shug'ullanish avj olgan. VIII-X asrlardan arab alifbosini o'rganishga ehtiyoj oshgan. Ilmga bo'lgan havas va izlanishlar natijasi o'laroq, bu davrga kelib, Torobda ham mashhur olim va allomalar yetishib chiqqan. Ana shulardan biri Abu Fazl ibn-Axshob at-Torobiydir. Imom al-Buxoriy bilan hamasr bo'lgan bu alloma boshlang'ich ta'limni ona qishlog'ida olgan. O'z bilimni oshirish va ilmiy ehtiyojini qondirish maqsadida bir necha yetuk ulamolardan ilm o'rgangan. O'z zamonasining mashhur allomasi Muhammad ibn-Salom Paykandiydan ta'lim olgan. Abu Fazl ibn-Axshob at-Torobiyning ilm va donishdagi darajasini anglash, maqomotini taqqoslash, Muhammad ibn-Salom Paykandiyning tariqat va darajalarini anglashdan boshlanadi.

Abu Fazl ibn-Axshob at-Torobiyga ustozlik martabasida turgan Muhammad ibn Salom Paykandiy fiqh ilm peshvolaridan, hadis ilmining mashhur olimlaridan

²⁷⁷ Абдулкарим ас – Самъоний. Насабнома.-Б.47.

sanalgan. Bu ulug' zot Imom Buxoriydek allomaga ham ustozlik qilgan. Demak, Muhammad ibn Salom Paykandiy o'nlab ilm-u toliblar qatori Imom Buxoriyga ham, Abu Fazl ibn - Axshob at Torobiyga ham ustozlik maqomotida turgan. Ularga islomshunoslik, arab tili, mantiq, Qur'on sharhlari va hadisshunoslikdan saboq bergan, ilm o'rgatgan.

Ustoz-u shogirdlik haqida gap ketar ekan, Muhammad ibn Salom Paykandiy Al-G'unjoriy, Al-Fag'ishtiyy, Ash-Sharg'iy singari olimlarga shogird tushganliklarini aytmay bo'lmas. Az-Zaranjariy va az-Zabag'duvoniylar esa bul zotni ustoz deb bilishgan. Ana shunday benazir va nomdor olimdan saboq olish baxtiga musharraf bo'lgan at-Torobiy ham, shubhasiz fiqh, hadis ilmi peshvolari qatorida turgan. Afsuski, shunday allomaning ilmiy merosi haqida yetarli ma'lumotlar saqlanib qolmagan. At-Torobiy hijriy 265, milodiy 879 yilda olamdan o'tgan, qabrlari Torob tepaligi pastidagi shimoliy qabristondadir.

Torob qishlog'ida yashab o'tgan yana bir alloma - Abu Roja Ahmad ibn-Yaqub al-Paykandiy at-Torobiydirlar. Poykent shahrida tavallud topgan bu alloma umrining asosiy qismini Torobda o'tkazgan va shu yerda ilm-u hadis bilan mashg'ul bo'lgan. O'z zamondoshlaridan, xususan, qishloqdoshi - Abu Fazl ibn Axshob at-Torobiy merosini chin ixlos bilan o'rgangan. Ona yurti Poykentdan yetishib chiqqan olim-u fozillar o'g'itlari va yozib qoldirgan diniy va dunyoviy ilmlarga boy asarlarini to'plagan, o'rgangan, ularga izoh va sharhlar bitgan. Torob qishlog'ida hayot XVII asrgacha davom etgan. Qishloq o'zining olim-u fozillari, elsevar, yurtparvar o'g'lonlari xizmati-yu jasorati sharofatidan dunyoga tanilgan maskanlardan biridir.

Varaxsha o'rta asrlarda Islom madaniyatining kirib kelishi natijasida ilm maskani sifatida yuksalib, maskanda madrasalar faoliyat ko'rsatgan. Shahar va uning atrofidagi maskanlardan bir necha olimlar, allomalar yetishib chiqqan. "Nasabnoma" asari muallifi hisoblangan Abulkarim as-Somoniyning keltirishicha²⁷⁸, Varaxshadan

²⁷⁸ Абдулкарим ас – Самъоний. Насабнома (ал-Ансоб). (VIII-XII асрда яшаган Ўзбекистонлик олимлар ҳақида маълумот). Т., 2017., В.А.Шишкин. Варахша.М.,1963.

al-Afraxshiy degan olim kishi o'tgan bo'lib, uning to'liq ismi Abu Bakr Ahmad ibn Muhammad al-Afraxshiy al-Buxoriydir. Bu alloma Buxoro olimlari yetakchilaridan biri bo'lgan. 914 yilda tug'ilib, 995 yilning ramazon oyida olamdan o'tgan. Bu alloma ham o'z zamondoshlari singari, avvalo, Qur'onni chuqur o'rgangan, uni sharhlay bilgan. Fiqh, mantiq bilan shug'ullangan, hadislarga sharh yozgan, ularni taqqoslay bilgan va to'plagan. Ana shunday olim-u alloma tarbiyasini olgan al-Afraxshiyning shuhrat topishida oila muhiti, xususan, otasining ta'siri katta bo'lganligi shubhasizdir. Shu bois al-Afraxshiy islomiy va dunyoviy ilmlarda bir necha asarlar yozib qoldirgan.

Shuningdek, Varaxshaga yaqin qadim tarixga ega Romush o'z zamonasida madaniy va ijtimoiy jihatdan taraqqiy etib, atrofdagi qadimiy shahar va qishloqlar bilan bo'ylasha olgan. Bu maskanda ham ilm-u ma'rifat rivojlangan. Ko'plab olim-u allomalar yetishib chiqqan. Bir nechta olim-u fozil kishilarga beshik bo'lgan Romush ko'plab tarixchilar diqqatini o'ziga qaratgan. Romushiy taxallusi bilan mashhur bo'lgan allomalar hayoti, asarlari to'g'risida Abdulkarim as-Sam'oniyning "Nasabnoma" sig'a tayandik. Sam'oniyning yozishicha, ana shunday fozillardan biri Abu ibn Muhammad ibn Ali Najmul-ulamo Hamiddidin az-Zarir ar-Romushiydirlar. Bu olim ulug' islom ulamolaridan bo'lib musavvir, muhaddis, jadaliy, kalomiydirlar. U kishiga Abu Mansur Moturidiydek alloma ustozlik qilgani ham bejiz emas. Shunday ulug' insondan ta'lim olgan Ali ibn Muhammad ar-Romushiy ilmning ko'pgina yo'nalishlari bo'yicha komillik darajasiga yetgan. Uning birgina "Al-favoid"-("Foydali masalalar") asari o'z zamonasida shuhrat topgan deyiladi "Nasabnoma" da²⁷⁹.

Sig'noqiyning "Sharxun nofe" ("Foydali sharh") nomli asariga sharh kitobi ham yozgan. Shuningdek, ul zot Sig'noqiyning boshqa bir necha kitoblariga sharhlar ham yozganlar. Shu bois bo'lsa kerak, Imom as-Suntiy ar-Romushiyini yuqori darajadagi olimlar qatoriga kiritganlarki, bu e'tirof bejiz emas. Shuningdek, Romush

²⁷⁹ Абдулкарим ас – Самъоний. Насабнома.-Б.53., Ҳамро Асадов. Аждодлари қимматли юрт.-Б.86.

bilan yonma - yon bo'lgan Xushkonu qishlog'idan ham bir necha allomalar o'tganligini ma'lum. Bu allomalarga: Al-Xushnomiy-Sha'roniy zohidlaridan bo'lib, Abdullo ibn Muborakdan ta'lim olganlar. Abul Hasan Ali ibn Shuayb Buxoriy ham ilm ahlidan bo'lganligi "Nasabnoma"da qayd etilgan²⁸⁰. Abul Qosim Shuayb ham Xushkonidan bo'lib, Al faraj ba'dai shidda" ("Qiyinchiliklardan keyingi yengillik") asarining muallifidir. Allomaning uch o'g'illari bo'lib ular ham ilm ahlidan bo'lishgan. Uch ming yildan ko'proq tarixdan guvohlik berib turgan Romushtepa va unga yondosh qishloqlar ana shunday allomalar yurti hamdir. Bu ajdodlarimiz xoki-poyi bo'lgan Romushtepa hali ko'plab sir-u sinoatlarni o'z bag'rida yashirib yotganligiga shubha yo'q.

SIBIR XONLIGINING BUXORO BILAN IQTISODIY ALOQALAR TARIXI

Raxmatov Ramshod

*Buxoro Davlat Universiteti
Tarix va madaniy me'ros fakulteti
2 – bosqich magistranti*

Bugungi kunga qadar Markaziy Osiyo hududidagi integratsiya mavzusi o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Yaxshi qo'shniçilik munosabati, iqtisodiy, siyosiy umumiylik bizga faqat ijobiy natijalar keltirishi mumkin. Shuningdek, Rossiya ham bizning yaqin qo'shnilarimizdan biri, jahonning yirik davlati – dunyo hamjamiyatida hududimizning yaxlit holatga kelishiga ko'mak bermoqda. Bu masalani birgina til nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqish mumkin.

Tarixdan bizga ma'lumki u yoki bu davlat har bir vaqtda rivojlanish davrida tashqi diplomatik aloqalar va savdo aloqalarisiz rivojlana olmagan. Bir so'z bilan aytganda har qanday davlat ham o'z qobig'iga o'ralib taraqqiy etmagan.

Rossiya va Sharq xalqlari xususan, O'rta Osiyo bilan aloqalari juda qadimga borib taqaladi va u IX asr hujjatlarida qayd etilgan. Ilk o'rta asrlar davriga kelib bu

²⁸⁰ Xамро Асадов. Аждодлари қимматли юрт.-Б.87.

рихидан	145
Муродова Дилрабо. XX асрнинг 30-йилларида Бухоро давлат педагогика институти фаолияти.....	150
Назарова Саодат. Муҳиддин Қори Ёқубов - ўзбек сахна санъатини жаҳонга танитган санъаткор.....	155
Оstonов Жаҳонгир. XX асрнинг 20 йилларида Афғонистон ва Бухоро алоқалари.....	159
Охунжонова Шаходат. Тошкент савдогарларининг ҳорижий мамлакатларга савдо сафарларининг ютуқ ва муаммолари (1991-2020 йиллар).....	163
Очилов Фаррух. Европа антикшунослиги масаласи – жаҳон тарихининг долзарб муаммоси сифатида.....	169
Равшанов Шербек. Туркистонга Россия империяси аҳолиси миграциясининг ижтимоий тарихи.....	173
Ражабов Қаҳрамон. Жаҳон мамлакатларининг классификацияси.....	177
Ражабов Ойбек. Бухоролик ўрта аср исломшунос олимлар.....	185
Раҳматов Рамшод. Сибир хонлигининг Бухоро билан иқтисодий алоқалар тарихи.....	189
Раҳмонов Камол. Афғонистоннинг XX аср 20-йиллари даври тарихини ўрганишга доир айрим мулоҳазалар	192
Рашидов Ойбек. Ўзбекистонда миллий зиёлилар ва большевикларнинг мафкура майдонида кураши мавзусининг манбашунослиги таҳлили.....	197
Рашидов Ойбек. СССРда Сталин қатағонларининг бошланиши.....	203
Ризаев Бахтиёр. Усманийлар империясининг кўчириш сиёсатига доир мулоҳазалар (XVI-XX аср бошлари).....	207
Самадова Кимёнисо. Бухоро атрофидаги “Канпирак девори” тарихи хусусида.....	212
Саъдуллаева Вазира. “Бухоро амири хазратларининг кундалиги” асари асосида Россияда таълим масалалари.....	217
Тўраев Анвар. Бухоро туркманлари билан боғлиқ жой номлари	